

«ПРОСТА МОВА» ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС ІНКЛЮЗІЇ “PLAIN LANGUAGE” AS A SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL RESOURCE OF INCLUSION

Актуалізація новітніх форм трансляції інформації зрозумілою та доступною мовою є важливим завданням у сучасному світі з метою включення широких верств населення у потік соціального життя. Простота і зрозумілість мови, візуалізація даних, адаптація до різних культур і груп населення, використання сучасних технологій вимагає доступності інформації для людей із урахуванням культурної різноманітності та особливостей цільової аудиторії.

У статті проаналізовано інформаційну ексклюзію у двох вимірах – соціальному та психологічному. Соціальний вимір інформаційної ексклюзії відображає сукупність проблем та нерівностей, пов'язаних із доступом до інформації, засобів комунікації та новітніх технологій у суспільстві. Це поняття підкреслює те, як деякі групи або особи можуть бути позбавлені можливості повнофункціональної участі в інформаційному просторі через різноманітні соціальні, економічні та культурні чинники.

Психологічний вимір інформаційної ексклюзії вказує на ментальні аспекти, які можуть виникнути внаслідок недостатнього доступу до інформації, обмеженого використання засобів комунікації або низької медійної грамотності, й охоплює вплив на емоції, психологічний стан, свідомість та особливості сприйняття індивідів, які можуть бути викликані відчуттям виключеності або недостатньою інформованістю.

Також у статті здійснено SWOT-аналіз впровадження «простої мови» засобами підготовки фахівців у закладах вищої освіти, імплементації європейського досвіду в освітній процес і практик дієвого застосування в реалії вітчизняної дійсності.

Ключові слова: інклюзія, ексклюзія, « проста мова », безбар'єрність, SWOT-аналіз, заклад вищої освіти.

Updating the latest forms of information transmission in an understandable and accessible language is an important task in the modern world in order to include broad sections of the population in the flow of social life. Simplicity and comprehensibility of language, visualization of data, adaptation to different cultures and population groups, use of modern technologies require accessibility of information to people, taking into account cultural diversity and characteristics of the target audience.

The article analyzes informational exclusion in two dimensions: social and psychological. The social dimension of informational exclusion reflects a set of problems and inequalities related to access to information, means of communication and the latest technologies in society. This concept emphasizes how some groups or individuals can be excluded from the possibility of full participation in the information space due to various social, economic and cultural factors. The psychological dimension of informational exclusion refers to the psychological aspects that can arise from insufficient access to information, limited use of communication tools or low media literacy and covers the impact on emotions, psychological state, consciousness and perception of individuals that may be caused by feeling excluded or insufficiently informed.

The article also carries out a SWOT analysis of the implementation of plain language by means of training specialists in institutions of higher education, the implementation of European experience in the educational process and the practical application of it in the reality of the domestic reality.

Key words: inclusion, exclusion, plain language, barrier-free, SWOT analysis, higher education institution.

УДК 316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.52.10>

Гірняк А.Н.

д.психол.н.,
професор кафедри психології
та соціальної роботи
Західноукраїнський національний
університет

Біскуп В.С.

к.соціол.н.,
доцент кафедри психології
та соціальної роботи
Західноукраїнський національний
університет

Постановка проблеми. У сучасному світі гостро стоїть питання залучення різних за соціальним статусом груп населення до продуктивної взаємодії із суспільними інституціями, повнофункціональної інтеграції в політичні, економічні, соціальні, культурні процеси. Натомість спостерігається тенденція до маргіналізації незахищених громадян українського суспільства, обмеження їх доступу до необхідної інформації зрозумілою мовою щодо надання якісних соціальних послуг, захисту прав і законних інтересів.

Бар'єрами й контекстуальними обставинами соціальної ексклюзії є економічні кризи, політична нестабільність, культурні злами, пропагування хибних стереотипів, стигматизація й ярликування деяких соціальних груп як менш вартісних чи нездатних бути повносправними членами соціуму. Запобігання соціальної ексклюзії вимагає розуміння й врахування цих бар'єрів та обставин, а також прийняття полі-

тик і заходів, які спрямовані на забезпечення рівних прав і можливостей для всіх членів суспільства. Важливо працювати над зниженням дискримінації, просуванням толерантності, рівності та інклюзії, щоб створити більш справедливу й рівноправну суспільну дійсність для всіх людей. Отже, постає питання актуалізації новітніх форм трансляції інформації зрозумілою мовою, артикуляції необхідних для щоденного життя медійних, правових, освітніх даних для широких верств населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацювання сучасних тенденцій у сфері доступності до інформаційних джерел, розробку теоретичних і практичних кроків подолання соціальної ексклюзії знаходимо у працях як вітчизняних, так і закордонних вчених. С. Джелівер емоційно зазначає, що потік технічної мови на кшталт «модифікатори ефектів», «моделювання прихованого класового зростання», «граничні структурні моделі»,

«відповідність показників схильності», «схеми корелятивного контролю» запаморочують голову [1]. Пальма першості у концептуалізації використання «простої мови» як підходу до комунікації, який полягає в униканні складних, технічних або важких для розуміння слів і структур мови, належить німецьким вченим С. Гансен-Ширра та К. Масс. Українські дослідниці А. Баровська, І. Коваль у своїх наукових працях зосереджують увагу на використанні «зрозумілої мови» у нормативно-правових актах.

Ми також цілком погоджуємося із тезою В.П. Зінченка, що культура будь-яке своє досягнення перетворює у знаки, а те, що не стало знаком, не може бути комуніковано і ніколи не стане фактом культури. Отже, наші знакові системи мають провідну роль у соціальній конструкції реальності. Наголошуючи те, що реальність не може бути відмежованою від знакових систем, у котрих вона сприймається, конструктивісти тлумачать її як продукт соціальних визначень, а текстуальні репрезентації як «точки боротьби» різних реальностей.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні технології «простої мови» як дієвого соціально-психологічного ресурсу адаптації змістових блоків до особливостей оволодіння інформацією ексклюзивними групами населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значна кількість людей перебуває на межі залучення в активну взаємодію із соціальним оточенням й усувається від участі в системі економічної, політичної, культурної, побутової комунікації. Це відбувається внаслідок недостатніх можливостей суб'єктів комунікації чітко сприймати, розуміти, інтерпретувати правила самих знакових систем (*суб'єктивна складність*), а також через ускладнення та перенасичення інформаційних повідомлень (*об'єктивна складність*).

Біпроблемність *доступності* інформаційних повідомлень виявляється у прямо пропорційній залежності між *об'єктивною складністю змісту і його суб'єктивною трудністю*. Остання визначається рівнем розвитку особистості, тобто залежить від двох взаємозв'язаних компонентів – віку та індивідуально-типологічних особливостей. Життєвий досвід залежить від рівня ментального і навчального досвіду людини, а також від сукупності сформованих на даний момент знань, умінь, норм і цінностей. Загалом *суб'єктивна складність* залежить від таких чинників: знання особою предметної сфери (споріднених контекстів); широкої загальнокультурної підготовки (далеких контекстів); навичок встановлення і компонування смислових зв'язків (уміння тлумачити). Водночас *об'єктивна складність* змісту зумовлюється чотирма взаємозалежними чинниками: а) характером змістової частини (обсяг,

абстрактність, образність, логічність тощо); б) її структурою; в) інтенсивністю подачі; г) методикою/технологією презентування. Зазначені чинники організовані за принципом взаємодоповнення. У такий спосіб збалансований характер змістової частини може компенсувати вади подачі/презентування і навпаки [2, с. 86].

Окрім перелічених перепон інтеграції у суспільні процеси, варто виокремити й інформаційну ексклюзію, проявами якої є відсутність доступу до отримання знань, вмінь, навичок у різноманітних соціальних ситуаціях, ускладнення доступу до їх використання, нечіткість чи двозначність тлумачень юридичних, правових норм. Отже, інформаційну ексклюзію можна інтерпретувати у двох вимірах – соціальному та психологічному.

У соціальному вимірі простежуються розбіжності у розумінні контексту, який вкладається представниками того чи іншого соціального інституту у зміст інформації, яку необхідно донести до кінцевого споживача, особливо, якщо мовиться про осіб, які мають певні труднощі у її засвоєнні чи правильному інтерпретуванні. Соціальний вимір інформаційної ексклюзії означає, що деякі соціальні групи чи окремі люди знаходяться в нерівних умовах щодо доступу до інформації та можливостей використання інформаційних ресурсів. Це може зумовлюватися економічними обмеженнями, технологічними бар'єрами, мовними перешкодами або дискримінацією. Соціальна інформаційна ексклюзія потенційно спричинює збільшення нерівності в суспільстві, обмеження можливостей розвитку та участі в громадському житті.

У психологічному вимірі зосереджується увага на втраті здатності особистості правильно декодувати та ідентифікувати зміст інформації з огляду на особистісні та психологічні характеристики. Викривлення сприйняття інформації зумовлене розбіжностями у мовній підготовці, досвідом користування інформаційними ресурсами, здатністю до пошуку необхідних джерел загальної чи спеціалізованої спрямованості. Психологічний вимір інформаційної ексклюзії відображає стан свідомості та навичок особистості, які обмежують її здатність до ефективного сприйняття, розуміння та використання інформації. Це може включати недостатність медіаграмотності, критичного мислення, здатності аналізувати та перевіряти джерела інформації. Це впливає на сприйняття світу, рівень самооцінки та активність у прийнятті життєво важливих рішень.

Отже, постає питання про трансформацію способів і форм трансляції наукової чи повсякденно-побутової інформації для широких верств населення, зокрема осіб з особливими потребами. Щоб осмислити і побудувати

цілісну картину світобачення та мати змогу діяти відповідно до неї, людина має одержати, перетворити, проаналізувати й упорядкувати безліч даних, сформулювати власну позицію та певну систему цінностей за відповідними ustalеними методологічними підходами та принципами. Це дає нагоду орієнтуватися в особистій інформаційній сфері, змінному професійному середовищі, а також загалом навколишньому інформаційному просторі, свідомо формуючи його та впливаючи на соціально-політичну, економічну, екологічну та інформаційну структури всього суспільства [3, с. 10].

На думку фахівців, існує особистісний і суспільний рівень сформованості інформаційної культури. Інформаційна культура особи розуміється як сукупність інформаційного світогляду і системи знань та вмінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність з оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб через використання як традиційних, так і нових інформаційних технологій. Натомість інформаційна культура суспільства розглядається як здатність суспільства швидко сприймати та використовувати для забезпечення своєї життєдіяльності нові знання, технології, технічні засоби та інформаційні ресурси [4, с. 58].

Отже, актуалізується питання включення різних груп населення в інформаційний простір, розробки механізмів і технологій інтеграції найбільш вразливих верств населення до безбар'єрного отримання інформації, зокрема й у форматі технологічної доступності, інституалізованому форматі. Українські науковці запевняють, що інклюзія неможлива як індивідуальний процес, вона потребує такої міжсуб'єктної взаємодії, яка визначається сутністю спільної справи, а не заданими правилами гри. Щоб людська індивідуальність набула визнання як особистість, вона повинна бути включеною у змістовне спілкування і взаємодію з іншими особистостями» [5, с. 60].

З огляду на сучасні виклики постає питання про застосування таких технологій у практиці психологів і фахівців із соціальної роботи, які покликані максимально повно й ефективно залучати широкі верстви населення до отримання необхідної інформації у щоденних практиках на засадах доступності, зрозумілості повідомлень, чутливості до кінцевих споживачів інформації.

Одні з розробників концепції доступної мови С. Хансен-Ширра та К. Масс визначають, що це форма мови з підвищеною зрозумілістю, яка використовується в рамках доступного спілкування й відіграє значну роль у створенні комунікативної участі в інклюзивному суспільстві [6, с. 17].

Принагідно вкажемо на дискусійність використання деяких термінів, зокрема «доступна

мова», «зрозуміла мова». У межах нашого дослідження ми не будемо аналізувати лінгвістичні суперечки термінологічних нюансів, а зосередимо увагу на цінностях залучення осіб, які потребують необхідної інформації.

За іншим означенням, спілкування відбувається простою мовою, якщо люди, які є аудиторією для цього спілкування, можуть швидко й легко [7, с. 12] виконати такі дії:

- знайти те, що їм потрібно;
- зрозуміти інформацію, яку вони знайшли;
- діяти належним чином відповідно до цього розуміння.

Для реалізації технології простої мови важливо розуміти, що потрібно читачеві, врахувати його знання та минулий досвід, котрі інколи не відповідають знанням і досвіду автора чи клієнта, для якого автор готує і презентує інформацію.

Впровадження й застосування «простої мови», окрім лінгвістичних чи мовленнєвих концентрів, вимагає врахування також технічних, освітніх та юридичних аспектів. Для успішного впровадження «простої мови» потрібні відповідні технічні засоби та інфраструктура, такі як спеціальні програмні бібліотеки, інтерфейси, інструменти для перекладу складних текстів на просту мову, а також алгоритми, що допомагають конструювати зрозумілі для широкої аудиторії повідомлення. В освітньому аспекті впровадження «простої мови» постають питання навчання та підготовки персоналу, який буде створювати тексти в такому форматі. Лінгвістичні та комунікативні навички стають ключовими для створення доступних і зрозумілих повідомлень. Водночас деякі особливості спеціалізованих текстів (наприклад, юридична документація), потребують специфічної мови для точності та уникнення непорозумінь. Отже, важливо враховувати, де можна використовувати просту мову, а де це може спричинити недоречне спрощення чи спотворення вивіреної інформації.

Варто зазначити, що в українському правовому полі звертається увага на необхідність унормування доступності інформації засобами легкої мови. Так, у схваленій Кабінетом Міністрів України Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року виокремлено напрям «Інформаційна безбар'єрність», де вказано, що люди незалежно від їх функціональних порушень чи комунікативних можливостей мають доступ до інформації в різних форматах та з використанням технологій, зокрема шрифту Брайля, великошрифтового друку, аудіодискрипції (тифлокоментування), перекладу жестовою мовою, субтитрування, формату, придатного для зчитування програмами екранного доступу, формату простої мови, легкого читання, засобів альтернативної кому-

нікації. Що стосується запровадження та популяризації форматів «простої мови» та легкого читання, то завданнями визначено законодавче врегулювання застосування форматів «простої мови» та легкого читання й унормування викладення нормативних документів у форматі простої мови [8].

Як слушно зауважують українські науковці, концепція «зрозуміла мова» є умовою реалізації комунікації «влада – громадськість», оскільки результатом нечіткості, незрозумілості комунікування органів влади стає щонайменше розгубленість, щонайбільше – безправ'я [9, с. 53].

Отже, актуалізуються питання інтенсифікації впровадження найкращих практик застосування технологій зрозумілої мови в публічний та приватний простір за участі усіх громадян суспільства, зокрема й осіб з особливими потребами. Вважаємо це однією з проактивних технологій задля уникнення непередбачуваних негативних ефектів у житті незахищених верств населення. Це зумовлено щонайменше двома обставинами – стрімким поширенням ідейних, технологічних, наукових інновацій, які змінюють соціальні взаємодії, і виникненням соціальних проблем, а також потенційними ризиками, з якими все частіше зіштовхується людство в розвитку, а звичні реактивні

стратегії не завжди дають бажаний результат [10, с. 24].

Вагому роль у цьому аспекті відіграють заклади вищої освіти як центри наукових досліджень та ініціатори застосування практично орієнтованих заходів для усіх зацікавлених стейкхолдерів. З метою аналізу сильних і слабких сторін впровадження технологій «простої мови» нами був розроблений відповідний інструментарій оцінки життєздатності вказаної технології (див. табл. 1).

Висновки. Поняття «проста мова» не варто ототожнювати з примітивізацією змісту інформації чи смисловими спрощеннями. Мовиться про передачу контексту, сенсу, задуму автора інформації у форматі максимальної доступності й зрозумілості, усвідомлення її важливості й корисності, здатність скористатися нею у потрібному місці та часі. «Проста мова» може покращити ефективність комунікації, зробити інформацію зрозумілішою для більшої аудиторії, посилити її корисність та важливість, допомогти зменшити бар'єри між людьми, які говорять різними мовами або мають різні рівні освіти. Водночас впровадження технології «простої мови» у різні сфери та сегменти суспільного життя (економічні, політичні, культурні, освітні тощо) з метою посилення інтеграційних процесів вимагає теоретич-

Таблиця 1

SWOT-аналіз внутрішніх і зовнішніх чинників впровадження технологій «простої мови»

Сильні сторони (внутрішнє середовище)	Слабкі сторони (внутрішнє середовище)
1. Конкурентний підхід до надання якісних освітніх послуг з урахуванням європейського досвіду шляхом створення інформаційної онлайн-платформи на базі психологічної служби ЗВО. 2. Високий рівень фахових і соціально-психологічних компетентностей науково-педагогічних працівників ЗВО, ефективна комунікація та співпраця між ЗВО та кінцевими користувачами інформації. 3. Інформаційна та комунікаційна підтримка здобувачів вищої освіти, проведення короткострокових стажувань ("Job shadow days") під керівництвом ментора для набуття практичного досвіду в реалізації технології «простої мови».	1. Недостатня поінформованість, готовність та зацікавленість здобувачів, науково-педагогічних працівників в опануванні технологій «простої мови». 2. Ризики нескоординованої співпраці у тріаді впровадження технологій «простої мови» «ЗВО – влада – кінцеві споживачі». 3. Невисокий рівень відповідності матеріальної бази ЗВО вимогам європейського рівня та нестача фінансових ресурсів.
Можливості (зовнішнє середовище)	Загрози (зовнішнє середовище)
1. Наявність відкритого європейського простору та доступність освітнього контенту для узагальнення кращих практик впровадження простої мови, можливість відвідування європейських університетів для визначення напрямів імплементації європейського досвіду в українських ЗВО. 2. Наявний запит суспільства в імплементації європейського досвіду навчання й впровадження цінностей безбар'єрної комунікації. 3. Дотримання концептуальних засад «навчання впродовж життя», залучення широких верств населення до активної участі у соціальному житті засобами «простої мови».	1. Недосконалість правового регулювання та надмірна бюрократизація запровадження «простої мови», тривала імплементація нормативно-правових актів. 2. Відсутність фінансової підтримки з боку держави у системі розвитку безбар'єрної комунікації. 3. Диференційовані соціальні виклики, на які ЗВО не мають можливості оперативно реагувати, що знижує якість освітніх послуг. 4. Пасивність органів влади у впровадженні механізмів реалізації «простої мови» та невисока зацікавленість у вкладанні коштів для підготовки фахівців з вказаного напрямку.

ного узагальнення та практичної апробації із врахуванням особливостей національного контексту, специфіки об'єктів, на які вона спрямована, відповідного навчання фахівців, залучених до підготовки інформаційних повідомлень.

Предметом подальших наукових розвідок може стати психолого-педагогічна технологія безпосередньої розробки текстових блоків для різновікових цільових груп, а також методологічне обґрунтування об'єктивних критеріїв і шкали оцінювання спроектованих інформаційних продуктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Gilliver S. Plain language and readability. *Medical Writing*. 2015. № 24 (1). P. 1–2.
2. Гірняк А.Н. Психологічне обґрунтування змісту і структури модульно-розвивального підручника для середньої загальноосвітньої школи : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Тернопіль. 2007. 289 с.
3. Коваль М, Литвин А. Інформаційне суспільство та професійна освіта. *Естетика і етика педагогічної дії* : збірник наукових праць Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. 2021. Вип. 23. С. 9–27.
4. Новицька Н.Б. Щодо визначення сутності поняття «інформаційна культура». *Соціологія права*. 2017. № 1–2 (20–21). С. 54–59.
5. Кравченко А., Ліпін М. Варіації інклюзії та ексклюзії в альтернативах економіки, політики і освіти. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 36. С. 55–62.
6. Silvia Hansen-Schirra S., Christiane Maass C. *Easy Language Research: Text and User Perspectives*. Frank & Timme. Berlin, 2020. 287 p.
7. Stephens C. *Plain Language in Plain English*. Plain Language Wizardry. 2010. 208 p.
8. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>.
9. Баровська А.В., Коваль І.О. «Зрозуміла мова» / Plain language як умова реалізації комунікації «влада – громадськість» та побудови наративів. *Стратегічні пріоритети. Серія «Політика»*. 2016. № 4. С. 49–54.
10. Біскуп В.С., Надвинична Т.Л. Проактивна стратегія запобігання соціальним проблемам. *Габітус*. 2020. Вип. 16. С. 22–27.